

мало базуватися на регіональних економічних співтовариствах, якими і стали більшість субрегіональних об'єднань. Діяльність ОАЄ виявилася неефективною для встановлення політичної та економічної стабільності в Африці. У випадку з АС йдеться про надання йому функцій всеохоплюючої структури. Сьогодні фактично головним питанням є, на якому рівні – АС чи субрегіональних утворень – проблеми стабільності та безпеки розв'язуються ефективніше. Субрегіональні об'єднання залишаються ключовими акторами інтеграції в Африці, тому існує необхідність координації їхніх функцій і функцій АС;

□ дисбаланс у рівнях торгівлі та економічного розвитку країн регіонів має такі наслідки: по-перше, країни отримують нерівномірні переваги від інтеграції; по-друге, абсолютно виправдано зростають побоювання з боку бідних країн, що відкриття кордонів матиме наслідком міграцію до більш промислово розвинених країн, посилюючи у такий спосіб існуючий нерівномірний розвиток промисловості. Наприклад, Нігерія, Кенія, Єгипет, Зімбабве та ПАР вважаються країнами, що мають сильніші позиції в регіональних угрупованнях;

□ складна лідерська структура на регіональному та субрегіональному рівні. Вищезазначені країни мають найбільші джерела інвестування в регіонах, вони мають вищий потенціал до фінансування та кредитування менш розвинених сусідів. Така асиметрична взаємозалежність між домінуючими країнами та менш розвиненими країнами має наслідком посилення напруги у відносинах між країнами-учасницями регіонального угруповання, а за таких умов співробітництво з країнами ззовні регіону часто стає більш привабливою альтернативою;

□ відсутність регіонального миру та стабільності, внутрішньодержавна нестабільність, громадянські війни з відповідними наслідками для сусідніх країн, втручання зовнішніх (сусідніх) держав у внутрішні конфлікти. Для країн Африки залишаються актуальними переваги від війни, ніж від миру, а це є великою перешкодою для регіоналізації. У рамках регіональних угруповань не існує дієвих механізмів щодо подолання конфліктів та їх запобігання і, як наслідок – відсутність взаємодовіри в економічній сфері.

1. Vision of the African Union and Missions of the African Union Commission. Final Draft. – 2004, March // www.african-union.com. 2. African Union/OAU. Decisive Step // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2001. – Vol. 38, № 2. – P. 14289. 3. African Union // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2004. – Vol. 41, № 2. – P. 15629. 4. Packers Corinne A. The New African Union and its Constitutive Act // American Journal of International Law. – 2003. – Vol. 96. – P. 365–379. 5. Vision of the African Union and Missions of the African Union Commission. Final Draft. – 2004, March // www.african-union.com. 6. G7 to G8 Meeting NEPAD // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2002. – Vol. 38, № 2. – P. 15101–15104. 7. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 90. 8. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 99. 9. COMESA. A New Step to Back Free Trade // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 10. – P. 14957. 10. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 85–90. 11. SACU // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2002. – Vol. 38, № 12. – P. 15030. 12. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 99–107. 13. Leed on Free trade Protocol // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 1. – P. 14640. 14. ECOWAS. Integration Boost // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 11. – P. 14994. 15. EAC. Custom Union Deal // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2004. – Vol. 41, № 2. – P. 15991. 16. AMU. Bullish Meeting // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2002. – Vol. 39, № 1. – P. 14698. 17. COMESA. Security Issues // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2002. – Vol. 39, № 3. – P. 14771.

Надійшла до редколегії 26.11.04

О.І. Ткач, канд. іст. наук

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ: МОРАЛЬНИЙ ФАКТОР

Проаналізовано моральні та етичні аспекти соціально-політичних реформ. Уточнено зміст поняття "соціально-політична реформа", обґрунтовано висновки про те, що в умовах демократії приділяється значна увага принципам моралі в реалізації політичних реформ.

The rate on formation of a lawful state demands cardinal reforming of all spheres of a public life. However the lead reforms have not reached results i have created the negative phenomena, growth of criminality, war of laws, irresponsibility in all structures of the government.

Визначений курс на формування правової держави вимагає кардинального реформування всіх сфер громадського життя. Однак проведені реформи багато в чому не досягли очікуваних результатів і породили такі негативні явища, як ріст злочинності, війну законів, безвідповідальність у всіх структурах державної влади і т.п. Економічні, політичні, соціологічні та інші індикатори, що використовуються для оцінки внутрішнього стану держави, свідчать про те, що на початку 90-х рр. Україна вступила у фазу системної кризи, успадкованій від перебудови.

У ході перетворень відбулося "розбалансування" всіх соціальних систем, насамперед правової і моральної, про що свідчать, зокрема, неповага до законів, їхня низька ефективність, колізійність, недисциплінованість; незріла, нерідко деформована правосвідомість, відсутність належної політичної культури у членів суспільства. Особливо пагубний "збій" у моральній сфері.

У кризові моменти стрибкоподібного розвитку держави злочинність отримувала небачений імпульс для розвитку, оскільки мораль перестає домінувати у свідомості людей. Відбувається ерозія моральних цінностей, псується уявлення про ідеал. І сьогодні ставиться знак рівності між законами моральності і тим, що "прийнято", що "усі роблять" [1, с. 19].

Зменшення рівня моралі в українському суспільстві зумовлено не якимсь окремим фактором, а сукупністю, включаючи стрімке розшарування суспільства на надбагатих і бідних, деформованість моральної і правової свідомості, падіння загальної культури, зниження порога моральних

вимог, пропонованих суспільством до особистості тощо. Моральність відбиває глибинні шари соціально-суспільного буття людини. Поза мораллю не існує справжньої свободи: політичної, економічної. Мораль "універсальна і всюдисуща". Поняття "добро і зло", "справедливе і несправедливе", "гуманне і нелюдське" природним чином поширюється на всі без винятку відносини, у тому числі політичну сферу.

Реформи 90-х рр. у Україні проводилися без врахування національних традицій, поза зв'язком із громадськістю і здійснювалися зусиллями вузької соціальної групи. Вони були позбавлені моральної основи. Економічні реформи супроводжувалися колосальними зловживаннями (ваучери, скандальні приватизаційні курси, захоплення "ласих шматків" державної власності), що сприяло руйнуванню суспільної моралі і віри людей у справедливість.

Приватизація здійснювалася без урахування менталітету українських громадян, що однією зі своїх цінностей вважають сильну державу. Тим часом створення необхідної суспільної атмосфери є інструментом державного управління при побудові правової держави з розвиненими демократичними інститутами, принципами свободи підприємництва, верховенства закону і недоторканності приватної власності і прав особистості. Завдання держави при цьому полягає не в насадженні якої-небудь ідеології, а в створенні умов для природної асиміляції цінностей цивілізованого життя [2, с. 39].

Політичні дослідження проте показують, що адаптація українського населення до нових соціально-

політичних форм і умов життя в основному здійснилася. Ринкова економіка, незважаючи на всі її вади, у цілому прийнята населенням, хоча в масовій психології залишилося й інше: ображене моральне почуття, протест проти морально-психологічного насильства, що супроводжувало реформи, проти тих результатів, до яких привели численні "перекося" цих реформ. Психологія населення травмована припасуванням під стандарти західної ринкової демократії. Але ж за європейським досвідом стоять традиції, відмінні від вітчизняних. Нам потрібно мати свій, український, варіант ринкового господарства.

М.Вебер переконливо довів, що західний капіталізм сформувався не на "первісному нагромадженні", а на могутньому моральному фундаменті – протестантській етиці, тобто мав морально-релігійне забарвлення. У свою чергу, українців відрізняє нерациональна економічна поведінка. Якщо для людини Заходу, індивідуаліста за природою, характерне прагнення оцінювати соціальні явища через призму політики (моральність є "приватною справою" індивіда, його, у першу чергу, цікавить сфера можливої для нього зовнішньої свободи), то для української свідомості характерна спрямованість не до політики й економіки, а до моральності і релігії. Тому в дореволюційних мислителів-західників виразно відчувається тенденція "моралізувати" політику."

Українська політична традиція, відроджувана в умовах реформування сучасної української державності, виникла як форма пошуку релігійних і моральних основ права, орієнтованого на національно-державний ідеал, що включає і норми справедливості, і суб'єктивне право, що забезпечують єдність прав і обов'язків. Ідею права вітчизняні мислителі тлумачили як ідею свободи, а свободу пов'язували з мораллю і самообмеженням. Так, у працях Кістяківського про моральну автономію людської особистості стверджується, що моральною ідеєю особистості є абсолютна основа природного права, але вона розкривається лише в етиці і метафізиці. Одночасно самовизначеність особистості висувалася як вихідний пункт суспільної реальності.

Основною цінністю українського менталітету є свобода та справедливість. Щоб критично переосмислити ідеї свободи, необхідний відповідний рівень демократизму в суспільстві. Для українців, вихованих у душі колективізму та общинності, коли превалювали тенденції рівності, а не свободи, "прорив до такого розуміння особливо важкий. Виходить, правові рамки свободи повинні бути досить твердими і ефективними, що анітрошки не суперечить принципам справжньої демократії [3, с. 57].

Дослідники вважають, що "ліберальний підхід виділяє дві найважливіших ознаки права – свободу і формальну рівність. Однак не можна відтинати моральний вимір права, різко розводити ці регулятори, оскільки свобода поза моральними оцінками не може існувати". У сучасному українському праві є норми цілком демократичні, містять моральні принципи. Однак прийняття законів, моральних за своєю суттю – недостатня умова. Необхідна їх "правильна" реалізація, що теж має відповідати моральним нормам.

Звичайно, "вершин моральності ще жодному суспільству досягти не вдавалося, як і право ніколи не виражало всієї повноти моральних імперативів". "Взаємини" політики і моралі далекі від ідеальних. Але в процесі здійснення своїх функцій політика і мораль "допомагають" одна іншій в досягненні загальних цілей, використовуючи для цього властиві їм методи. "Там, де політика відмовляється давати розпорядження, виступає зі своїми веліннями моральність; там, де моральність не здатна одним своїм внутрішнім авторитетом стримувати вияв егоїзму, на допомогу їй приходить політика зі своїм зовнішнім примусом".

У країнах з розвиненим громадянським суспільством діє загальнополітичний принцип: "дозволене все, що не заборонено законом". У перші роки перебування він був проголошений і в Україні. Маючи на увазі "практичну"

складову цього морального за природою принципу, можна констатувати, що він стосується фізичних і юридичних осіб і покликаний стимулювати розвиток ринкових відносин, заповзятливості, конкуренцію, особисту ініціативу, але не повинний поширюватися на владні державні структури. Тим часом, як справедливо відзначається в літературі, "його взяли на озброєння зовсім не ті, на кого він насамперед був розрахований. Несвідомі громадяни, чиновництво сприйняли його як свого роду запрошення до вседозволеності". Із прийняттям нині діючого законодавства, що визначило загальну і спеціальну правоздатність юридичних осіб, ця проблема значною мірою була вирішена.

Іншою особливістю ринкових реформ і структурних перетворень в Україні 90-х рр. став процес формування олігархії. Фундамент для її виникнення був закладений перерозподілом фінансових ресурсів, великомасштабною приватизацією власності і спекулятивним характером українського фінансового ринку. У результаті приватизаційних аукціонів 1995–1996 рр. металургійні компанії були передані (фактично за безцінь) невеликій групі корпоративних структур. Відбувалася концентрація капіталу, виникли олігархічні "імперії", що зосередили у своїх руках могутні економічні важелі. Одночасно з цим був створений високоприбутковий і ліквідний ринок (державних короткострокових зобов'язань), що став суто спекулятивним. Усе це дозволило олігархам за короткий час домогтися визначального економічного і політичного впливу на державну владу всупереч усім моральним принципам [4].

Очевидно, що економічні наслідки масової деприватизації були б катастрофічними, але людей обурює те, як нові власники розпоряджаються своїми доходами. Олігархи, з погляду суспільної свідомості, не завжди розуміють, що розпорядження власністю, до того ж отриманої за безцінь або зовсім безкоштовно, має підкорятися моралі, відповідати патріотичним обов'язкам, нарешті, здійснюватися з жалістю до знедоленого.

Не просто кримінальною проблемою, а прямою загрозою національній безпеці, однією з основних причин руйнування системи державної влади і управління, деформації політичної і моральної свідомості суспільства стала в даний час корупція як соціальне явище. Вона зумовлена комплексом причин: нестабільність політичної та економічної ситуації, заплутана податкова система; відсутність системи правового контролю і відповідальності чиновників, особливо у сфері розподілу бюджетних засобів; недостатня соціальна захищеність державних службовців; у цілому низький рівень політичної свідомості і політичної культури; відсутність законодавства про корупцію, про лобістську діяльність, а також неналежна якість правового регулювання державної служби й ін.

Заходи "лікування" корупції як глибоко аморального явища відомі: поділ влади, відкритість державних органів для засобів масової інформації і підконтрольність їхньої судової влади, а також пов'язаність правлячої еліти нормами Конституції і законів. Повинна бути розроблена антикорупційна політика як один з видів правової політики. Іншим важливим заходом є підвищення ролі держави в регулюванні економічних і соціальних відносин, задоволенні суспільних потреб з одночасним очищенням держапарату від бюрократичних перекуренень, зв'язків з тіньовими і кримінальними структурами.

Варто домогтися такого стану, щоб закони, що безпосередньо торкаються права і свободи особи, відповідали гуманістичній природі права, вимогам справедливості. Подібний закон, виражений в адекватній юридичній формі, уже містить у собі визначений механізм реалізації [5, с. 74].

Найважливіший показник реального уваги суспільства і держави до моралі – прагнення до соціальної справедливості. Створюючи ідеологію, що пронизує всі найважливіші сфери життєдіяльності – економічну, соціальну, політичну, – держава повинна культивувати близькі суспільній свідомості моральні цінності. Ця свідомість довгий час формувалася на ідеалах рівності, гуманізму, справедливості,

хоча найчастіше й ілюзорних. На жаль, за минуле десятиліття дані слова майже зникли з офіційних документів.

Поле діяльності моральних норм є не тільки економіка, право, але й політика. Проблема взаємодії політики (влади) і моралі, моральності політики є однією зі складних у житті суспільства, починаючи з часу Канта і до наших днів. Вона хвилювала розуми кращих мислителів протягом сторіч. Цілком вирішити суперечності між політикою і мораллю неможливо, але цілком реально додати цьому конфліктові цивілізованій формі.

Взаємодія інститутів морального, політичного і юридичного необхідно розглядати не тільки на теоретико-методологічному рівні, але й у практичному, прикладному плані. Ситуація, однак, ускладнюється тим, що в Україні сьогодні політика також перебуває в кризовому стані.

Взаємна недовіра між владою і народом, бізнесом і державою, найманими робітниками і підприємцями – головна перешкода для трансформації нашого кримінального дикого капіталізму в соціальне ринкове господарство. Перетворення повинні складатися в реабілітації понять соціальної солідарності, громадянського обов'язку, моральності як джерела невід'ємних обов'язків людини і природних обмежників прав і свобод. Добровільне прагнення до соціально-відповідальної поведінки може активно сприяти формуванню моральних основ у світі бізнесу. Завдяки тому, що бізнес існує в соціальному середовищі, бізнесмени повинні оцінювати свої дії з погляду моралі. Відхилення від податків, розтринькання грошей повинні сприйматися власниками як аморальні вчинки. Власність зобов'язує: власник повинен діяти не тільки у своїх, але й у суспільних інтересах. Держава, у свою чергу, зобов'язана стимулювати моральну поведінку, наприклад, усіляко заохочувати благодійну діяльність [6].

У сучасних умовах перед державою стоїть комплекс задач, у тому числі і проблема правового захисту суспільної моральності. Необхідно прийняти спеціальний закон про захист моральності, і такі спроби вже розпочато.

Мораль завжди існує в живих зразках. На жаль, зі зразками моральності в політиці сьогодні справа йде не кращим чином. Часом вкрай негативну роль відіграють особисті якості лідерів, людей влади: хворобливе марнославство, амбіції, заздрість, властолюбство, гординя, впертість, нетерпимість, манія величності. Для державної діяльності такі особи шкідливі і небезпечні. Особливого значення набуває проблема морально-правового виховання державних службовців. Формування високих моральних якостей в умовах становлення громадянського суспільства має спиратися на рекомендації вчених.

Особлива роль у підвищенні моральної і правової свідомості владних суб'єктів приділяється адміністративній реформі. Насущність її усвідомлюється і державою, і суспільством. На відміну від інших сфер, галузь державного управління має немаловажну специфіку: перетворення в ній проводяться саме тими людьми, діяльність яких і має бути реформована. Одним із пріоритетних напрямів адміністративної реформи є створення цілісної системи державної служби. Правову основу реформи державної служби в Україні становлять такі нормативні акти, як закони "Про систему державної служби в Україні" і "Про внесення змін і доповнень до закону "Про загальні принципи організації законодавчих (представницьких) і виконавчих органів державної влади"", укази Президента "Про заходи для проведення адміністративної реформи" [7].

Важливим також є розвиток прикладної етики, професійних кодексів. Не випадково, наприклад, у США свого часу було прийнято багато нормативних документів, що стосуються поведінки державних службовців, включаючи кодекс поведінки державних службовців (1958) і кодекс етичної поведінки членів американського Конгресу (1977).

Моральний фактор визначає рівень, досягнутий на шляху просування до соціальної і демократичної держави, її авторитет, відіграє особливу роль у формуванні довіри суспільства до держави. У повсякденних службо-

вих відносинах чиновників повинні засуджуватися будь-які дії, що створюють умови для виникнення корупції. Вони не менше самої корупції знищують довіру до держави. Легше діяти правильно, якщо людина знає, яку поведінку від неї очікують.

У житті завжди виникають питання, що випереджають політичне та правове регулювання. Одночасно з цим будь-яка влада прагне, як правило, до розширення своїх функцій і повноважень. Саме там, де чиновник при вирішенні питань, що торкаються інтересів людей, діє за особистим розсудом, виникає зловживання службовим становищем. Таких "зон безвідповідальності" багато, вони плодять масове чиновницьке свавілля. Необхідно прийняти кардинальні заходи для розвитку самоконтролю службовців і контролю над ними [8, с. 65].

Досвід західних країн і таких міжнародних організацій, як ООН, ОБСЄ, ЄС, дає приклади нових напрямів у боротьбі з корупцією, у тому числі і за допомогою прийняття і популяризації моральних кодексів. Так, у країнах ОБСЄ стає все більш популярною ідея зміцнення етичних норм. У Фінляндії, Нідерландах, Норвегії, Великобританії ведеться робота з перевірки недоліків існуючої інфраструктури з етики. Австралія, Канада і Нова Зеландія також приділяють величезну увагу тому, щоб заохотити етичну поведінку суб'єктів влади. Створення етичної інфраструктури стало частиною модернізації державного управління й у таких країнах, як Іспанія, Португалія, Мексика.

У той же час нові демократичні держави Центральної і Східної Європи і СНД випробують характерні слабості в етичній інфраструктурі політико-адміністративних відносин: невизначені функції політиків і державних службовців; відсутність ясності в нормах поведінки політиків, зокрема парламентаріїв (відсутність моральних кодексів для політиків); неясність адміністративних процедур, відсутність реєстру лобістів і офіційних правил їхньої взаємодії з високопоставленими посадовими особами як у політиці, так і в державних органах; недостача відкритих інформаційних каналів, що дозволяють громадянам представити скарги щодо неетичної поведінки державних службовців; відсутність незалежних органів, що могли б вести розслідування по скаргах усередині адміністративного апарату; недостатня моральна культура державних чиновників і політичних діячів.

Давно назріла потреба в якнайшвидшому прийнятті Кодексу поведінки державних службовців України і Кодексу депутатської етики. Крім того, необхідно прискорити прийняття законів про боротьбу з корупцією і про лобістську діяльність. "Завдання підвищення дієвості судового процесу актуалізувала проблему розробки нового Кодексу судової етики з урахуванням вимог закону "Про статус суддів України". Така робота вже ведеться. Як підкреслюють дослідники, якщо правила поведінки суддів на роботі прописані в процесуальних кодексах, то поза роботою, наприклад поза процесом, суддя часом не знає, як поводитися. Кодекс судової етики – це правила поведінки суддів і на службі, і поза нею. Подібні кодекси могли б враховуватися при розробці українського законодавства. Необхідність його уважного вивчення для правильного застосування в практичній діяльності. Процес запозичення українською політичною наукою моделей, випробованих в умовах ринкової економіки інших країн, у цілому варто оцінювати позитивно. Даний процес характерний не тільки для української правової системи, він відбиває тенденції, характерні для континентальної системи права в цілому. Він, безсумнівно, сприяє гармонізації української правової системи з правом країн світового співтовариства. При призначенні на посаду державних службовців варто неодмінно враховувати їхні моральні якості. На нашу думку, доцільно сформувати в органах влади комісії з етики, що могли би розглядати справи про аморальні проступки, вино-

сити громадський осуд (недовіру), а також рекомендувати заохочення за високу моральну поведінку.

Назріла необхідність розробки ефективної наукової концепції правової відповідальності держави, органів і службовців. Визначене місце в ній має зайняти конституційна відповідальність. Відповідальність за невиконання нормативних положень варто сполучити з різними видами контролю. Таким чином, актуалізується задача створення механізму соціального контролю, спрямованого на істотне обмеження можливості влади діяти свавільно.

Індикатором успіху реформ є стабільність і моральний характер їхніх результатів. В українських умовах суспільний прогрес завжди віддавався в руки чиновників. Але існують способи дебіюкратизувати практичне здійснення перетворень на базі фундаментальних наукових розробок.

І державний апарат, і інститути громадянського суспільства повинні опанувати мистецтвом проведення реформ. Необхідно виключити будь-які способи експериментування над людьми, мінімізувати можливі соціальні витрати.

1. Жуков В.И. Преобразования: социология, экономика, политика 1985-2001 года. – М., 2002. 2. Дробницький О.Г. Моральная философия: Избр. работы. – М., 2002. 3. Иванов Н.Г. Нравственность, аморальность, преступность // Государство и право. – 1994. – № 3. 4. Полевиков В.П. Технология большого обмана. – М., 1995. 5. Комаров К.А. Государственное управление: средства в экономической сфере: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2000. 6. Кива А.В. Духовность и преодоления кризиса // Общественные науки и современность. – 2001. – № 2. 7. Жуков В.Н. Право и нравственность в украинской школе "воскрешенного" права // Право и политика. – 2001. – № 1. 8. Комкова Г.Н. Конституционный принцип равенства прав и свобод человека в Украине. – 2002.

Надійшла до редколегії 23.11.04

Н.Л. Яковенко, канд. іст. наук

ЕВОЛЮЦІЯ СПІВДРУЖНОСТІ НАЦІЙ ЯК ЧИННИКА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.)

Ідеться про еволюцію Британської Співдружності в повоєнний період та її трансформацію у Співдружність націй. Наголошено на величезній ролі зв'язків з країнами Співдружності у формуванні зовнішньополітичного курсу Сполученого Королівства та підтриманні його статусу великої світової держави. Запропоновано періодизацію розвитку Співдружності націй у зазначений період.

The article deals with the process of the Commonwealth development and transformation in the postwar period. A key element of the study is the relationship between Britain's descent from global power status in this period and its emergence as a primarily regional European power still heavily influenced by long-standing images of itself as playing a major role in world affairs and by the continuing appeal of extra-European ties.

У формуванні і розвитку зовнішньої політики Великої Британії протягом другої половини ХХ ст. суттєве значення мав чинник Співдружності націй. Велика Британія мала вирішити складне завдання збереження та утвердження своєї економічної та політичної могутності в глобальному вимірі. Могутність Британії після Другої світової війни була визначена насамперед наявністю її позаєвропейських володінь. Цей чинник певною мірою зумовив утримання держави від участі в європейських інтеграційних процесах і приєднання до "Спільного ринку" на етапі його започаткування. Зовнішня політика повоєнної Британії базувалася на доктрині "трьох кіл", і імперські володіння залишалися однією з основних сфер її впливу.

Вивченню відносин держави з країнами Співдружності присвячена низка досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед українських учених варто назвати П.М.Ігнат'єва, В.Ю.Крушинського, О.А.Осмоловську, Л.М.Ямпольську. У Росії проблеми Британської Співдружності націй аналізували Є.С.Єфімова, А.Б.Давидсон, Н.С.Крилова, Г.С.Остапенко. Опосередковано тема Співдружності націй досліджувалась також у роботах відомих російських британістів Н.К.Капітонової, С.П.Пережудова, В.І.Попова тощо. У британській історіографії темі Співдружності націй присвячені праці Р.А.Брейді, Д.Маклейна, А.Мея, У.Ніколла, Д.Расселла, Г.Уілкса та ін. Ці роботи дозволяють оцінити важливість Співдружності як сфери зовнішньої політики Великої Британії в контексті її інших зовнішньополітичних пріоритетів.

І все ж комплекс проблем з тематики Співдружності є настільки великим і багатоаспектним, що потребує подальшого вивчення. Недостатньо, наприклад, досліджено проблему інституційної еволюції Співдружності націй у ХХ ст., не вивчено чинники, що поєднують держави Співдружності протягом останніх десятиліть. Подальшого дослідження потребує чинник Співдружності в європейській інтеграційній політиці Великої Британії.

Метою даної статті є вивчення еволюції Співдружності націй протягом другої половини ХХ ст. Авторка намагається показати вплив чинника Співдружності на формування зовнішньої політики Сполученого Королівства в період започаткування інтеграційних процесів в Європі.

Розвиток сучасної Співдружності націй укорінено в Британській Співдружності, яка, у свою чергу, є поро-

дженням Британської колоніальної імперії та епохи Pax Britannica. Ще на початку ХІХ ст. розгром наполеонівської імперії закріпив за Англією світову гегемонію. Англія надовго захопила лідерство у світовій торгівлі та промисловості і стала першою великою капіталістичною морською державою. Протягом майже всього ХІХ ст. Англію вважали головною "майстернею світу". Жодну з колоніальних держав світу не можна було навіть порівняти з Англією щодо розмірів володінь, капіталовкладень, а також спроможності і вміння керувати та контролювати підвійні території. За оцінками експертів, на середину 30-х рр. ХХ ст. в межах Британської Імперії було зосереджено 22 % світового видобування вугілля, 14 % – залізної руди, 23 % – міді, 35 % – олова, 75 % – нікелю, 35 % – цинку, 22 % – свинцю, 75 % – золота, 65 % – азбесту тощо [1]. З часів римського імператора Августа в історії не було більш яскравого і масштабного прикладу єднання влади й багатства. Імперія надавала відчуття інтернаціональної місії, уможлиблювала нівелювання національних та класових суперечностей усередині метрополії, надавала впевненості в майбутньому. Крім того, імперські володіння виступали надійним тилом Британії, гарантованою зоною відступу в разі будь-якої поразки. Адже після 1783 р. жодна з переселенських колоній не вийшла зі складу Британської Імперії, і всі вони, отримавши статус домініонів, стали рівноправними її складовими поряд із "державою-матір'ю". До цього дня жодний з домініонів не має так званого дня національної незалежності.

У відносинах метрополії з її підлеглими територіями велике значення мала корона як інструмент зміцнення та консолідації британських позицій в Імперії, а пізніше – Співдружності. Корона виконувала роль поєднувального конституційного чинника Імперії і набула статусу офіційної доктрини. Імперія розглядалася як єдине ціле, а Велика Британія посідала в ній позицію "держави-матері". Британський монарх вважався єдиним главою Імперії, джерелом усієї влади. Доктрина про короля як "конституційно поєднувальної ланки" Великої Британії та домініонів була висунута на початку ХХ ст. тогочасним прем'єр-міністром лордом А.Балфуром. Керівним органом Співдружності є конференції глав урядів держав-членів, які з 1907 р. стали називатися не колоніа-